

- Televizion dasturlar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali moliyaviy bilimlarni oshirish.

- Maktab va oliy ta'limda moliyaviy savodxonlik fanlarini joriy etish.

Kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish jarayonida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy bilimlarni oshirish uchun davlat, xususiy sektor va ta'lim muassasalari hamkorlik qilishi lozim. Tegishli ta'lim, moliyaviy maslahatlar va texnologiyalardan foydalanish orqali KO'B sub'ektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash mumkin.

ИНСТИТУЦИОНАЛ ЁНДАШУВНИНГ НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

Туракулов Тимур Ахмаджонович

*ТДИУ ҳузуридаги Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари илмий тадқиқот маркази*

Институционал ёндашув — замонавий иқтисодиёт назариясининг муҳим тармоқларидан бири бўлиб, жамиятдаги иқтисодий муносабатларни институциялар, яъни аниқ қоидалар, нормалар ва ташкилотлар асосида таҳлил қилишни назарда тутди. Мазкур ёндашув иқтисодий жараёнларни англашда фақат бозор механизмлари ёки давлат сиёсатини таҳлил қилиш билан чекланмай, балки иқтисодий муносабатлар шаклланишида асосий рол ўйнайдиган турли “қоидалар ўйини”ни кенг қамровли равишда ўрганади. Шу боисдан ҳам институционал ёндашув иқтисодиёт илмида тарихий ривожланиш жараёнларини, маданиятни ва турли даражадаги ташкилотларнинг аҳамиятини чуқур очиб бериш имконини беради.

Институционал ёндашув 19-аср охири ва 20-аср бошларида АҚШда юзага кела бошлаган. Бугунги кунда эса у турли мактаблар — “эски институционалистлар”, “янги институционал иқтисодчилар” ва бошқалар — орқали ривожланиб келмоқда. Эски институционалистлар (Торстейн Веблен, Жон Р. Коммонс, Уэсли Митчел каби) иқтисодий жараёнларни бежавотир (бевосита) тарихий, психологик ва ижтимоий факторлар орқали тушунтиришга урғу беришган. Янги институционал иқтисодчилар эса (Дугласс Норт, Рональд Коуз, Оливер Уильямсон каби) бозор муносабатлари ва иқтисодий қарорлар чиқариш жараёнини ҳуқуқий, сиёсий ҳамда иқтисодий институтлар билан боғлаб тушунтириб, транзакцион харажатлар, контрактационизация ва мулк ҳуқуқлари каби тушунчаларни иқтисод назариясида устувор ўринга олиб чиқди.

Янги институционал ёндашувда муҳим ўрин тутадиган тушунча — транзакцион харажатлардир. Транзакцион харажатлар бозордаги олди-сотди жараёнини ташкил этиш ва кузатиб бориш билан боғлиқ харажатлардир. Масалан, шартномалар тайёрлаш, назорат қилиш, маълумот олиш ёки тақчил ресурс учун кураш қилиш каби жараёнлар транзакцион харажатлар қаторидандир. Институционал ёндашув бу

харажатларни камайтириш учун аниқ тартиб-қоидалар ёрдамида бозор ҳамкорлиги механизмларини самаралилаштиришни тавсия қилади.

Мулк ҳуқуқлари — ким қайси ресурсни бошқариши, ундан фойдаланиши ва баҳраманд бўлиши мумкинлигини аниқ белгилаб берадиган институтлар йиғиндиси. Янги институционал иқтисодчилар фикрича, ресурслар устидан кимда аниқ ҳуқуқлар мавжуд бўлса, ўша кўпроқ самарадорликка эришади. Чунки аниқ мулк ҳуқуқлари пайдо бўлганда, ресурслардан мақсадли фойдаланиш ва уларни эҳтиёт қилиш мақсадида кўпроқ рағбатлар вужудга келади. Бу, ўз навбатида, иқтисодий тараққиётга туртки бўлади.

Иқтисодий сиёсатда институционал ёндашувни қўллаш турли ислохотларни лойиҳалашда институциялар ҳолатини эътиборга олишни талаб қилади. Масалан, жамиятда янги иқтисодий қоида жорий этишда у мавжуд анъанавий урф-одатлар, ҳуқуқий база ва сиёсий муҳит билан нечоғли мувофиқ эканини баҳолаш лозим. Агар янги қоида мавжуд шарт-шароитларга мос келмаса, ёки уни ҳаётга татбиқ этиш учун етарлича стимуллар бўлмаса, у самарасиз чиқиши мумкин. Шу сабабли ислохотлар муваффақияти кўп жиҳатдан тартиб-қоидалар тизимини яхшилаш, барқарор институтлар барпо этиш ва уларни сиёсий ирода орқали мустаҳкамлаш билан чамбарчас боғлиқдир.

Институционал ёндашувда тарихий эволюция алоҳида аҳамият касб этади. Чунки ҳар бир мамлакатда илгаридан шаклланган ҳуқуқий, сиёсий ва маданий институтлар иқтисодий жараёнларнинг бугунги ҳолатига бевосита таъсир кўрсатади. Иқтисодий сиёсат режалаштирилаётганда ёки модернизация жараёнлари ўтказилаётганда ана шу тарихий омиллар эътиборга олинмаса, кўзланган мақсадга эришиш мураккаблашади. Масалан, турли мамлакатларда бозор иқтисодиётини шакллантириш жараёни бир-биридан кескин фарқ қилади, чунки ҳар бир жойда институцияларнинг энг бошиданоқ ривожланиш йўли ҳар хил бўлган.

Институционал ёндашув ижтимоий, иқтисодий, таълим ва бошқарув тизимларини шакллантирувчи институтлар ва уларнинг таъсир механизмларини таҳлил қилишга йўналтирилган методологик қарашлар мажмуасини ташкил қилади. Ушбу ёндашув доирасида турли тадқиқотчилар томонидан олиб борилган илмий изланишлар шуни кўрсатадики, институтлар – бу фақатгина расмий тузилмалар эмас, балки ижтимоий нормалар, маданий анъаналар ва таълимий стандартлар орқали жамиятда барқарорлик ва ривожланишни таъминлайдиган тизимлардир.

Институционал ёндашув – бу жамиятдаги институтлар, қоидалар ва ташкилий тузилмаларнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий жараёнларга таъсирини ўрганувчи ёндашувдир. Бу ёндашув иқтисодиёт, ҳуқуқ, сиёсат ва ижтимоий фанларда кенг қўлланилади.

1-расм. Институционал ёндашувнинг асосий хусусиятлари

Институционал ёндашувнинг ўзига хос афзалликлари ҳам бор. Хусусан:

- ✚ институционал ёндашув иқтисодий жараёнларни кенг ижтимоий, сиёсий ва маданий контекстда кўриб чиқади. Бу эса реал иқтисодий муносабатларни ҳар томонлама англаш ва баҳолаш имконини беради.

- ✚ институционал ёндашув бўйича ислохотлар шакллантирилаётганда, мавжуд институцияларнинг бир-бири билан уйғунлашуви кўзда тутилади. Натижада, иқтисодий сиёсат самарадорлигини ошириш ҳамда узоқ муддатли барқарорликка эришиш осонроқ бўлади.

- ✚ аниқ тартиб-қоидалар ва самарали институтлар бозорда ахборот асимметрияси ҳамда номуайянликни камайтириб, битимлар янада тез, арзон ва шаффоф амалга оширилишига шароит яратади.

Ўзбекистонда ҳам бозор муносабатларини ривожлантириш, хусусийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш ва чет эл сармоясини жалб этишда институционал ёндашув муҳим аҳамият касб этади. Масалан, сўнгги йилларда қабул қилинган қатор фармон ва қарорлар орқали иқтисодий ислохотлар ҳуқуқий асос билан мустаҳкамланди. Шу билан бирга, маҳаллий шароитдан келиб чиқиб, инсоний капитални ривожлантириш, корпоратив бошқарув тизимларини ислоҳ қилиш, хусусий мулк ҳуқуқларини янада мустаҳкамлаш, банк секторида рақобатни кучайтириш каби чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Ушбу ўзгаришлар замирида янги институцияларни яратиш ва мавжудларини такомиллаштириш мақсади ётади.

Институционал ёндашув иқтисодий жараёнларни тушуниш ва баҳолашда кўп қиррали илмий асосларни тақдим этади. Институтлар — бу рақамий эмас, балки тарих, маданият ва сиёсий муносабатлар билан чамбарчас боғлиқ тартиб-қоидалар тизимидир. Улар иқтисодий

жараёнларнинг самарали ёки аксинча, тежамкор эмас шаклда ривожланишида ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Шу сабабли ҳар қандай иқтисодий ислоҳот, сиёсат ёхуд стратегия ишлаб чиқиладиганда институцияларнинг ҳолати ва улар олиб келиши мумкин бўлган оқибатлар чуқур таҳлил қилиниши лозим. Тарихий манбаалар, маданий ўзгаришлар ва сиёсий шарт-шароитлардан келиб чиқиб, институтлар такомиллашуви ёки янгилиниши орқали жамиятда иқтисодий тараққиёт ва барқарорликка эришиш мумкин.

Адабиётлар:

1. Chuan, J. (2010). Review of Institutional Research at Harvard University. Journal of Southwest Jiaotong University.
2. Kimball, B.A., & Coquillette, D.R. (2018). History and Harvard Law School. Fordham Law Review, 87, 883.
3. Lyatskaya, Y., Winey, B.A., Kiger, W.S., Hurwitz, M., Zygmanski, P., Makrigiorgos, G.M., Bortfeld, T., Doppke, K.P., Lu, X., Chin, L.M., Biggs, P., & Gierga, D.P. (2022). Combined clinical and research training in medical physics in a multi-institutional setting: 13-year experience of Harvard Medical Physics Residency Program. Journal of Applied Clinical Medical Physics, 24.

ПРИОРИТЕТНЫЕ ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ И РАЦИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ БЮДЖЕТНО-НАЛОГОВОЙ СИСТЕМОЙ

Ульмасова Насибахон Расулжон кизи
*Студентка 4-го курса, Экономического
факультета Национального
университета Узбекистана,*

Финансовая грамотность — это способность уверенно управлять своими деньгами, понимать, куда они уходят, и как они могут работать на вас. Это знание основ финансов, которое помогает избежать необоснованных долгов, умно инвестировать и строить будущее без страха за свои финансы.

Финансовая грамотность включает знания и навыки для управления личными финансами, а также понимание таких экономических принципов, как бюджетирование, инвестирование, кредитование, налогообложение, что является основой для умелого управления доходами, сокращения долгов и минимизации финансовых рисков. Это способствует личному благополучию каждого человека, а также экономической стабильности и росту экономики в целом. Повышение уровня финансовой грамотности требует совместных усилий государства, частного сектора и граждан для достижения экономического процветания.

Анализ текущего уровня финансовой грамотности в Узбекистане выявляет значительные различия между разными группами населения, в